

УДК 94 (477)+316.42/7:323.1/.9+069:930.85 (045)
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2026.04.1044>

«ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ» В АКТУАЛЬНІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНСЬКОГО МУЗЕЙНИЦТВА: ПІДХОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Віталій КУШНІР

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8809-0108>

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник,
Музей етнографії та художнього промислу,
Інститут народознавства НАН України,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: vitaliy_val@ukr.net

Сьогодні у культурному та суспільному житті України чималий резонанс мають заходи з «деколонізації» суспільного простору, усунення з нього назв та інших маркерів російської імперської присутності, що почасти стали продовженням декомунізаційних зусиль попередніх років. Хоча вони зосереджені передусім на топонімії та інших елементах прямої комеморації, у відповідну діяльність також залучені і музеї. Це спонукає музейну спільноту обговорювати питання про зміст та цілі «деколонізації» у музейній роботі. Її реалізація у руслі простого «зачищення» музеїв від усього російського веде до формування по суті викривленого образу справжнього багатобарвного та суперечливого українського минулого.

Метою статті є висвітлення та аналіз реалізованих практичних заходів з деколонізації українського музейництва, визначення пов'язаних з ними суперечностей та можливих перспектив подальшого руху. Хронологічні рамки роботи в основному охоплюють період після 2022 р., коли почав діяти закон про деколонізацію, з окремими ретроспекціями у період після 2014 р.

Методологія дослідження базується на поєднанні низки принципів та методів музеєзнавства та історичних досліджень, зокрема порівняльного методу, принципу історизму. Для досягнення поставленої мети також було застосовано джерелознавчий метод та метод систематизації отриманих даних і результатів.

Ключові слова: музеї, музейництво, деколонізація, дерусифікація, історична пам'ять.

Vitalii KUSHNIR

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8809-0108>

Candidate of Historical Science,

Senior Research Fellow,

Museum of Ethnography and Art Crafts

The Institute of Ethnology of the National Academy of Science of Ukraine,

15, Svobody ave., 79000, Lviv, Ukraine,

e-mail: vitaliy_val@ukr.net

«DECOLONIZATION» AT THE ACTUAL PRACTICE OF UKRAINIAN MUSEUM ACTIVITY: ATTITUDES AND PERSPECTIVES

Today, initiatives aimed at «decolonizing» the public sphere — removing names and other markers of the Russian imperial presence — have generated significant attention in Ukraine's cultural and social life, partly as a continuation of the decommunization efforts of previous years. Although these efforts focus primarily on toponymy and other commemorative elements, museums are also involved in such activities. This prompts the museum community to discuss the content and goals of «decolonization» in museum work. Its implementation in the spirit of «cleansing» the museum space of all things Russian leads to the formation of what is essentially a distorted image of Ukraine's multifaceted and contradictory past. At the same time, its current Ukrainian narrative must align with the goals of civic consolidation in the face of the Russian invasion, as well as democratic and pro-European paths of development, thereby highlighting the relevant components of the national cultural and political heritage.

The aim of this work is to highlight and analyze the practical measures currently being implemented to decolonize Ukrainian museology, identify the associated contradictions, and outline possible prospects for further progress.

The chronological scope of the study primarily covers the period after 2022, when the law on decolonization came into effect, with occasional retrospectives on the period after 2014.

The research methodology is based on the complex of a number of principles and methods of museology and historical research, in particular, the comparative method, the principle of historicism. To achieve the stated objective, source-study, and the method of systematization of obtained data and results were also employed.

Keywords: museums, museology, decolonization, derussification, historical memory.

Вступ. Минуле завжди є частиною сьогодення, органічно вплетене у його фізичний та візуальний простір. Приміром, будинки, споруджені століття чи півтора тому, інколи й значно давніше, продовжують використовуватися, зберігають практичне значення, часом також визнаються такими, що мають особливу естетичну та культурну цінність. Складовою цього простору можуть бути візуальні елементи символічного чи ідеологічного характеру. Ця їхня грань може виявитися неприйнятною для політичних сил, що у певний момент визначають ідеологічні орієнтири суспільства. Свого часу комуністична диктатура в Україні, діючи у руслі своєї боротьби з релігією, наполегливо викоринювала з публічного простору візуальні символи християнства — хрести, сакральну пластику та інше, хоча частину з них усе ж залишила як складову культурної спадщини загально визнаної цінності. Масштабні політико-ідеологічні зміни, спричинені революціями та війнами, призводять також до змін очевидних елементів «політичного маркування» громадського простору — знесення чи перенесення пам'ятників, меморіальних дощок чи навіть захоронень, і українська історія останнього століття є яскравим прикладом неодноразових політичних «переозначувань». В Україні XXI століття такі події, як Революція гідності 2014 р., а згодом початок повномасштабного російського вторгнення у 2022 р., зумовили виникнення сильних суспільних імпульсів до змін у політиці пам'яті, меморіального та певних елементів загального публічного простору. Вони знайшли вияв у заходах з «декомунізації», а після 2022 р. «деколонізації», які поширилися також на музейну практику.

Метою статті є висвітлення та аналіз реалізованих практичних заходів з деколонізації українського музейництва, визначення пов'язаних з ними суперечностей та можливих перспектив подальшого руху. Хронологічні рамки роботи в основному охоплюють період після 2022 р., коли почав діяти закон про деколонізацію, з окремими ретроспекціями у період після 2014 р.

Методологія дослідження базується на поєднанні низки принципів та методів музеезнавства та історичних досліджень, зокрема порівняльного методу, принципу історизму. Для досягнення поставленої мети також було застосовано джерелознавчий

метод та метод систематизації отриманих даних і результатів.

Основна частина. У своїй розповіді про історію, музей, даючи власні оцінки, розставляючи свої акценти, створює інтерпретацію минулих подій, завжди зумовлену сполученням факторів сьогоденного культурного, інтелектуального та політичного життя. Водночас, репрезентуючи минувшину, музей має бути достатньою мірою об'єктивним щодо її фактичної сторони. Усунення з музейного наративу відображення неприйнятних сьогодні сторін минулого, зокрема й їхньої візуальної сторони, було б очевидною маніпуляцією та викривленням реальності. Суспільство, визначаючи свій актуальний «пантеон» героїв чи потрібних йому діячів культури та науки (чи свій мартиролог), не має, проте, замінювати історію на пропаганду, формуючи наратив минулого, «зачищений» від усього «зайвого».

Вже заходи з декомунізації українського публічного простору, що розпочалися після ухвалення пакету з чотирьох законів у 2014 р., на практиці часом спонукали ставити питання про не комуністичні, але суто російські його елементи. Після 24 лютого 2022 р. повномасштабна російська агресія актуалізувала в Україні проблему ставлення до багатого та розмаїтого «некомуністичного» російського спадку в українському культурному просторі. Відповіддю законодавця на запит суспільства став закон «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів», ухвалений парламентом 21 березня 2023 р. [1]. Законом встановлювалося, що російська імперська політика визнається злочинною та засуджується, а її пропаганда та пропаганда її символики забороняються. Також, закон забороняв присвоєння топографічним об'єктам імен осіб, «які публічно, у тому числі в медіа, у літературних та інших мистецьких творах, підтримували, gloryфікували або виправдовували російську імперську політику, закликали до русифікації чи українофобії (крім осіб, пов'язаних із захистом політичних, економічних, культурних прав Українського народу, розвитком української національної державності, науки, культури)» [1].

Фактично, законодавець, вживаючи термін «деколонізація», мав на увазі «дерусифікацію», виходячи з тези, що усе «російське» в Україні є наслідком тривалого колоніального становища українських зе-

мель. «Колоніальність» у загальноприйнятому дискурсі сьогодні є поняттям апіорно негативним, що позначає культурні і політичні утиски, визиск та культурне приниження певного народу/народів. Однак, визначення статусу українських земель у складі колишньої Російської імперії, у тому числі у її «радянській» формі, може бути предметом дискусії, хоча, вочевидь, між ним та статусом колишніх заморських колоній європейських країн є чимало спільного.

«Західний» колоніалізм передбачав захоплення та контроль над територіями, географічно віддаленими від метрополій, їхній економічний визиск, насильство над місцевим населенням; водночас, з часом характер відносин між колонізованими та колонізаторами зазнав значних змін. Господарі колоніальних імперій зазвичай вважали себе «вищою расою» щодо корінних мешканців колоній, що, з іншого боку, означало відсутність заперечення відмінностей між колонізаторами та колонізованими. Типовою рисою взаємин колоній та метрополій була також величезна технологічна перевага метрополій, яка, власне, і дозволяла останнім підпорядковувати захоплені території.

Натомість, російський контроль над українськими теренами, що тривав століттями, і мав своїм фундаментом державне насильство, у своєму ідеологічному підґрунті спирався на концепцію «одного коріння», культурного та державно-політичного, росіян та українців, у рамках якої українці поставали квазі-етнічною (не самодостатньою) спільнотою, на певний час через історичну випадковість відокремленою від «єдиного народу». Максима імперської політики щодо України, отже, передбачала асиміляцію українців, культурне злиття з росіянами. Це, водночас, не усувало зверхнього ставлення до українців з боку «великоросів», передусім на неофіційному рівні взаємин, проте не перешкоджало їх «русифікації». Цьому почасти сприяла й відсутність надто добре помітних зовнішніх, антропологічних відмінностей. Натомість, класичний колоніалізм нерідко мав расове/расистське забарвлення. Ближчі паралелі між становищем українців у російській імперії та європейським досвідом можна знайти швидше у становищі тих етнічних спільнот у Європі, які довгий час зазнавали брутального асиміляційного тиску з боку влади деяких великих європейських держав — зокрема, провансальців та бретонців у Франції, каталонців в Іспанії, шотландців та валлійців у Великій Британії.

Разом із цим, очевидні спільні риси відносин «трансокеанських» колонізаторів та населення колоній, і відносин між «імперськими/державними» етносами у Європі та європейськими народами і культурами, які зазнавали утисків та примусової асиміляції — передусім моменти влади, панування, нав'язаної ієрархії та обмежень у розвитку — дають підстави для поширеного тепер тлумачення їх як різновидів одного явища — колоніалізму, колонізації, у першу чергу у її культурних аспектах. Відтак самотвердження, прагнення пригноблених до свободи та повної реалізації свого культурного «ми» через відкидання усього впливу гнобителів (можливо, вже колишніх) також можна визначати як «деколонізацію». З іншого боку, жодна «колонізаторська» культура не розвивалася в ізоляції від інших, ширшого, ніж її власний, культурного простору. Нерідко, вона й сама зазнавала певного зворотного впливу культури тих, хто був підкорений політично, прикладом чого може бути чималий внесок українців у становлення самої російської культури в імперський період її розвитку. Так чи інакше, в Україні концепція «деколонізації», втілена також у згаданому законі, по суті означала «дерусифікацію», а термін «деколонізація» мав підкреслити негативний історичний та політичний контекст культурного явища, яке прагнуть усунути.

Водночас, чітко не окреслена «деколонізація» швидко закріпилася в актуальному українському культурному та медійному дискурсі як нібито очевидне завдання суспільного та культурного розвитку. За здивованим зауваженням О. Гомілко, «парадоксально, що українська культура, яка явно потребує деколонізації, лише з початком повномасштабної війни Росії почала говорити про свою деколонізацію» [2, с. 50]. Декларовані були цілі «деколонізації», приміром, українського мистецтва. Культурологиня О. Копієвська писала про деколонізацію бібліотечної справи [3]. Дослідниця декларувала навіть, що «питання позбавлення України від присутності всього ворожо-російського є пріоритетним завданням для кожного свідомого громадянина» [3, с. 473]. Щоправда, у згаданій публікації вона не запропонувала власного конкретного бачення змісту та завдань деколонізації бібліотек, хоча навела, як приклад, перейменування восьми бібліотек у Києві, що мали імена російських діячів. (Серед них опинилася також ди-

тяча бібліотека імені Антона Макаренка. Хоча цей видатний радянський педагог мав українське коріння та працював на українських теренах, його діяльність та постать належали до радянського історичного та культурного наративу, тому, мабуть, він потрапив до переліку «колоніальних» постатей).

Повертаючись до положень закону, варто зауважити, що визначене ним завдання дерусифікації/деколонізації топонімії, виглядає порівняно зрозумілим. Також, у законі йдеться про заборону пропаганди російської імперської політики, усунення з українського суспільно-культурного елементів пропаганди та глорифікації цієї політики, а також прославлення осіб, залучених до її реалізації — військових, посадовців, культурних діячів. Отже, законодавець не вимагає «вилучення» діячів, які не реалізовували імперську політику, тим паче її критиків та опонентів. Прикладом можуть бути, зокрема, Олександр Герцен, російський демократичний діяч-емігрант XIX ст., який підтримував ідею звільнення українських теренів від царської імперії, чи страчений за участь у закаті «декабрист» Кіндратій Рилєєв, також відомий симпатіями до «табуйованих» імперією українських діячів — «мазепинців» (вираженими у його поемі «Войнаровський», де він представив А. Войнаровського, племінника гетьмана Івана Мазепи, як борця із царським деспотизмом). Можна тут додати ім'я письменника Льва Толстого, світового класика, відомого своєю гострою критикою російської політики на Кавказі, репресій щодо поляків, пацифістським ставленням до війн, які вела імперія та війни загалом (хоча українська тема у його творчості та публіцистиці практично, як видається, відсутня). Після ухвалення закону про деколонізацію в Україні лунали, отже, голоси тих, хто обстоював збереження в українській топонімії імен — дуже нечисленних — російських «антиімперських» та дружніх до України діячів [4].

Проте, де-факто в емоційних дискусіях, на тлі війни з Росією та московського терору проти цивільного населення України, бере гору інший підхід, що полягає у прагненні до тотального «очищення» сучасного українського меморіального простору від усього, так чи інакше пов'язаного з Росією (хоча закон цього не вимагає). Це прагнення доволі парадоксально співіснує з намаганням вписати до обшару української культурної спадщини масштабні постаті мистецтва чи

науки, які, маючи неукраїнське етнічне походження, раніше сприймалися (чи подавалися) як постаті російські. Це спонукає поставити питання критеріїв, за якими та чи інша помітна постать минулого визначається як варта чи не варта меморіалізації у сучасній Україні. Відповідь є простою, коли йдеться, приміром, про російського полководця Суворова, адже вочевидь персона імперського військового діяча жодним чином не може бути сьогодні серед шанованих постатей української історії (що не виключає об'єктивної розповіді про нього, приміром, у музейних експозиціях). Те саме можна було б сказати про імператрицю Катерину II, інших таких діячів.

Інакше виглядає ситуація з діячами культури. Суто територіальний принцип, «географічний» зв'язок тієї чи іншої постаті з українськими теренами, на перший погляд, суспільство зараз не приймає. Приміром, хоча не одна помітна фігура російської (за мовою її творів) літератури пов'язана з містом Одеса (поетеса Анна Ахматова, письменник Ісаак Бабель та інші), підставою для їх належності до українського наративу це не стає. Вочевидь, логіка тут у тому, що мовою їхніх творів була російська, і водночас у них немає тієї чи іншої «проукраїнської» грані, а їхня творчість у цілому повністю вписується у російський культурний контекст.

Проте, коли йдеться про творчість мистців з області візуальних мистецтв, яка, природою речей, з мовою безпосередньо не пов'язана, де-факто підхід змінюється. Їхній біографічний зв'язок з українськими теренами стає критерієм їхнього залучення в український культурний наратив — з одночасним вилученням з російського.

Прикладом може бути мисткиня Олександра Екстер (Григорович), представниця мистецького авангарду першої половини XX ст., чиє життя довгий час було пов'язане з Україною, і у роботах якої можна знайти українські впливи [5]. Водночас, не менш обґрунтованим був би наголос на виразних космополітичних рисах її біографії та творчості. Це одним прикладом є «українізація» постаті Казимира Малевича, іншого видатного «авангардиста». У світовому мистецькому дискурсі він традиційно був репрезентований як представник «російського» мистецтва; водночас, життя та мистецький доробок майстра, у родоводі якого є також польська лінія, міцно пов'язаний з Україною.

Важливим мотивом вписування таких постатей в український культурний простір є прагнення протидіяти давній російській імперській традиції «культурної апропріації» усіх значних митців та мисткинь, що територіально були пов'язані з російською імперією, відверто ігноруючи їхнє етнічне коріння, якщо воно не було російським, усі неросійські риси їхньої біографії та творчості. У Росії «пострадянській» такий підхід не лише зберігся, але й отримав свіжий імпульс завдяки «новим» російським грошам, державній підтримці, що успішно використовувала й давні імперські месіджі. Про це, зокрема, говорила Т. Філевська, креативна директорка Українського інституту: «Музеї Європи і Британії десятиліттями мали величезні російські проекти, російські інвестиції, російські наративи. Які поглинули Україну — в більшості музеїв ми не були присутніми десятиліттями. З одного боку, через те, що Росія все називала російським. А також через те, що коли Україна намагалася бути агентом і активно себе проявляти, музеї не були зацікавлені в цій співпраці» [6, с. 56].

Останніми роками українські музеї роблять свій внесок у виявлення для європейської та світової публіки української спадщини, довгий час невидимої у глибокій російській імперській «тіні», передусім саме спадщини модерністського мистецтва. Одним з прикладів може бути виставка «В епіцентрі бурі. Модернізм в Україні 1900—1930-х років», що відбулася у листопаді 2022 р. — квітні 2023 р. у Національному музеї Тиссен-Борнемісса у Мадриді. На ній експонували твори українських модерністів зі збірки Національного художнього музею України (О. Архипенка, О. Богомазова, О. Екстер, В. Пальмова та ін.), а також самого музею — господаря виставки, у фондах якого є роботи Д. Бурлюка, В. Баранова-Россіне, С. Делоне, приватних колекцій [6, с. 57]. У червні-вересні 2023 р. експонати цієї виставки, разом із творами українських модерністів з власної збірки, прийняв Музей Людвіга у Кьольні (під назвою «Український модернізм 1900—1930 & Дарія Кольцова», доповнивши її також роботою харківської мисткині Дарії Кольцової). Антиколоніальний месідж виставки чітко визначили у тексті на сайті музею: «Війна Росії проти України змінює наш підхід до поняття «російський авангард». Багато митців, які історично розглядаються під цим загальним терміном... жили та працювали в Україні та відігра-

вали важливу роль у формуванні української культури за сто років. Вони або походили з таких міст, як Київ, Одеса та Харків, або мали в них майстерні, де створювали кубофутуристичні, супрематистські та конструктивістські роботи» [6, с. 57].

Сьогодні в Україні «дерусифікація»/«деколонізація» ще однією своєю гранню має зусилля з вписування відповідних заходів у значно ширший, ніж суто український, фактично глобальний контекст «деколонізації», у тому числі й музейного простору. Проте такий контекст має, як вже йшлося вище, як суголосні з актуальним українським суспільним порядком денним, так й певною мірою чужі йому акценти. Зокрема, спробою осмислити «деколонізацію/дерусифікацію» в українських музеях саме у широкому, світовому ракурсі була серія онлайн-дискусій «Mapping Ukraine in the Museum World: Collections and Practices», що відбулися 20—21 жовтня 2022 р., організованих Українським інститутом, Британською радою та британським Центром музейної культури, і стали частиною року культури «Україна — Велика Британія» [7]. Актуальні українські паралелі із західною «деколонізацією» прагнула сформулювати у ході дискусії Ганна Рудик, представниця Національного музею мистецтв ім. Б. і В. Ханенків, що цитувала відомого американського історика Тімоті Снайдера: «Неоколоніальний характер російської агресії проти України, відмова у реальності існування української держави за Путіним — це звична мова імперії. А легітимізація дискримінації повторює мову майже 500-річної європейської колоніальної історії, а отже мова йде про глобальний процес деколонізації» [8]. Музеологиня також закликала відмовитися не лише від російського, але й від європейського колоніального наративу. З її погляду, це визначить «вже інший рівень деколонізації, вихід за межі очевидного — дерусифікація, декомунізація, дерадянська. Поза увагою в наших музеях залишаються також експонати нехристиянської культури, які інтерпретуються за допомогою секонд-хенд методів російської або європейської науки» [8]. Щоправда, музейниця не пояснила, що таке «секонд-хенд» методи, і яка ж альтернатива їм може бути запропонована.

Валентина Бочковська, керівниця київського Музею книги і друкарства, у ході згаданої дискусії приклад «колонізаційного» підходу в українському му-

зейництві побачила у тому, що донедавна в експозиції цього музею значно переважали кириличні книги, натомість книги латинкою (різними мовами), що їх друкували друкарні на українських територіях, були репрезентовані мало, а це нібито працювало, у сприйнятті відвідувачів, на підтвердження імперської концепції «єдності трьох братерських східнослов'янських народів» [8].

Ольга Гончар, директорка Меморіального музею тоталітарних режимів «Територія терору», у ході дискусії сутність «деколонізації» визначила так: «Багато голосів та розмаїття — необхідні елементи практики деколонізації» [8]. Саме таке розуміння змісту «деколонізації» — як відмови від авторитарного прагнення до уніфікації культурного та інтелектуального простору — як видається, вельми позитивно сприймається українською музейною спільнотою. Водночас, знаходить підтримку й завдання музейної «дерусифікації», яке, почасти, має іншу мотивацію та спрямованість.

Тут варто зауважити, що глобальний антиколонізаційний дискурс породжений лише почасти схожим на український історичним та політичним досвідом, а у сучасній політичній проекції виявляє себе у концепції «неоколоніалізму» західних країн, якому нібито протистоять такі країни, як Росія чи Китай, або інші авторитарні режими. Можливість різного ставлення до сучасних «деколонізаційних» ідей відзначив, зокрема, у своїй розвідці з проблеми концепції «національної історії» історик Віталій Яремчук: «...прибічники постколоніальної теорії бачать у ній ґрунтовно опрацьовану критику та реконструкцію західних стереотипів про «Схід», а критично налаштовані до неї дослідники — суто ідеологічний продукт, покладений в основу політики мультикультуралізму, який містить у потенціалі новий, тепер уже «східний», стереотип «Заходу» та, у цьому сенсі, нічим не відрізняється від західного «взірця». Більше того, навіть саме історієписання «по-європейські» (з раціональною методологією та антропоцентризмом) можна трактувати як політичний інструмент, вигаданий «Заходом» для колоніального поневолення народів, котрі не розглядають історію як свій спосіб ставлення до минулого» [9, с. 171].

Актуальний західний концепт «деколонізації» піддала критиці також О. Гомілко, натомість сформулювавши своє бачення української альтернативи. На

думку дослідниці, рух та ідеологія «воук» (частиною яких є «деколонізаційні» наративи) сьогодні на Заході через акції «кенселінгу», чи «скасування» неприйнятних, з їхнього погляду, осіб, творів мистецтва та навіть наукових досліджень, вдаються фактично до практики «остракізму», «коли політична упередженість та категоричність *воук* здатні розхитати фундаментальні ціннісні підвалини західної культури, насамперед — свободу думки та верховенство права» [2, с. 51]. У західній культурі деколонізація «відбувається здебільшого завдяки критичній саморефлексії академічного середовища щодо колоніалізму власних країн у минулому. Каяття перед колонізованими народами — її важливий елемент» [2, с. 55]. Проте, «відчуття провини західного світу перед колоніальними народами породжує упередженість в оцінюванні західної культури. Існують ризики політичної монополізації ідеології *воук* лівими силами», і сама політика *воук* стає загрозою базовим цінностям західної цивілізації» [2, с. 55].

Натомість, з погляду О. Гомілко, українська культурна «деколонізація» постає у контексті протидії сучасній імперській, чи колоніальній політиці Росії, а її основна мета «полягає у відновленні її аутентичних змістів, що сприяє зміцненню національної ідентичності українців». Подолання імперських та радянських стереотипів виявляє суголосність ідей та цінностей української культури європейській традиції. Цінність індивідуальної свободи — одна з таких» [2, с. 55]. У роздумах філософині, деколонізація української культури — це ствердження у ній цінностей свободи, верховенства права та раціональності.

Таке розуміння «деколонізації» варто підтримати. Проте, спірним є його тлумачення як «відродження української культурної автентичності», адже неможливо дати відповідь на питання — коли ж ця автентичність у чистому вигляді існувала. Сама ідея «очищення» суперечить засадам інтелектуальної свободи, бо легко обертається тавруванням певних складових культури як «чужих». Водночас, і «європейськість» не тотожна апріорно цінностям свободи, якщо згадати такі різні, але безперечно європейські постаті, як Карл Маркс чи Адольф Гітлер.

З очевидних причин, закон не вимагає усунення імперських символів з музейних збірок та експозицій, наголошуючи лише на тому, що їхня музейна репрезентація не може бути виправданням чи глорифі-

кацією російського імперіалізму. Проте, захоплена настроями моменту, українська музейна спільнота також вдалася до рефлексій над темою «деколонізації». Важливим для розуміння підходів вітчизняних музейників до проблеми деколонізації музейного простору є документ під назвою «10 думок», представлений на масштабній міжнародній конференції у Варшаві на початку листопада 2024 р., у якій узяли участь понад 130 українських музейників, а також їхні польські та німецькі колеги, дипломати та урядовці [10].

З погляду його авторів/авторок, сьогодні музеї «повинні стати платформами для діалогу про наші (в Україні. — В. К.) регіональні, культурні та національні різноманітності. Вони мають не просто показувати експонати, а створювати простір для самопізнання, де кожен українець — незалежно від етнічного походження — зможе усвідомити свою належність до єдиної нації» [11]. «Українські музеї мають бути об'єднані одним наративом: ми завжди прагнули свободи і незалежності» — наголошують у «10 думках» [11]. Алгоритм «деколонізації» у баченні авторів документу має складатися з таких кроків (далі цитата):

1. Переосмислення колекцій. Нам необхідно критично поглянути на музейні предмети, що раніше підтримували імперські міфи, і показати їх з іншого боку, акцентуючи на ролі українців у протистоянні тоталітаризму.

2. Відновлення національного контексту. Біографії українських митців, вчених і діячів, чий життя та праці були спотворені або придушені імперією, потребують перегляду з акцентом на їхній справжній внесок у культуру і національну ідентичність.

3. Розширення історичного наративу. Варто включити історії спротиву та культурної стійкості в часи утисків, щоб представити повну картину минулого.

4. Діалог із сучасністю. Музеї можуть стати просторами для обговорення того, як уроки минулого впливають на наш сучасний шлях до незалежності [11, с. 5].

У цьому зв'язку, наголошено у документі, треба звернути увагу на те, що музеї «переповнені» предметами, яку обслуговували «колоніальні наративи», проте вони можуть сьогодні мати інше значення — «через призму критичного аналізу», і ті самі артефакти можна показати у зовсім іншому контексті, а

не спрощувати їх «до інструментів колонізації» [11, с. 5]. Частиною процесу музейної деколонізації має бути також участь у ньому місцевих громад; вона не повинна бути справою лише науковою та політичною. Важливо також вміти співіснувати з різними баченнями минулого у наших сусідів, таких, як Польща, вміти вислухати іншу сторону, зрозуміти її мотивацію та логіку — що жодним чином не зобов'язує погоджуватися з ними у всьому. Це один важливий момент — зусилля з пояснення українського колоніального досвіду за межами України [11, с. 12].

Резюмуючи «10 думок», можна, на мій погляд, визначити сформульоване у них бачення «деколонізації» як прагнення реалізувати у музейній роботі засади поліфонії, розмаїття та інклюзивності в інтерпретації українського історико-культурного спадку, які й мають утілювати у собі сутність його українізації у рамках одного державно-політичного/національного простору. Разом із цим, озвучені у цьому ж документі завдання з «відновлення національного контексту», повернення до музеїв раніше вилучених з них постатей були, як видається, переважною мірою вже реалізовані українськими музеями ще у перше десятиліття після здобуття незалежності. Справді, чимало важливих фігур української культури та історії у роки комуністичної влади були під забороною, або відсутні у музейних експозиціях, або згадувалися на маргінесі історичного наративу із суто негативними конотаціями. Проте, вони вже давно, фактично з 1990-х років, міцно вписані у сучасний меморіальний простір України. Сьогодні ж «деколонізація» в музеях виявляє себе, навпаки, в усуненні з публічного простору об'єктів — або ж назв — що меморіалізували діячів російської культури та мистецтва, а також російські історичні постаті.

У руслі цього процесу, зокрема, відбулася ліквідація, весною 2022 р., в українській столиці Музею Пушкіна, на місці якого натомість постав музей «Садина на Кудрявці», що має розповідати про історію та повсякдення Києва перших десятиліть ХІХ ст. [12]. Постать російського класика сьогодні багатьма сприймається в Україні як знакова для усього періоду перебування українців під російською імперською владою, втілення «імперської» культури, що нав'язували українцям замість рідної. На хвилі деколонізаційних настроїв, пам'ятники поетові в Україні

почали демонтувати, зокрема, у Києві [13], або вони ставали об'єктом вандалізму [14]. В Одесі пам'ятник Пушкіну (бронзове погруддя, споруджене 1889 р. як частина архітектурної композиції з фонтаном, доволі примітний об'єкт міського середовища із давньою історією) закрили плитами з пресованої стружки [15] (іл. 1). Вже станом на кінець 2022 р. в Україні демонтували 28 пам'ятників російського класика. Також, на той момент демонтували 20 пам'ятників радянським героям Другої світової війни, 9 пам'ятників письменнику Максиму Горькому, 4 пам'ятника Миколі Островському та 4 — російському полководцю Олександрову Суворову [16]. Згодом демонтували пам'ятники знаному вченому XVIII ст. Михайлу Ломоносову у Дніпрі (іл. 2), російському актору та поету Володимиру Висоцькому у Житомирі (відомому своїм радше «дисидентським» ставленням до радянського офіціозу, і у глорифікації та виправданні імперської політики, здається, не поміченого) і чимало інших.

Частиною деколонізаційної діяльності стало перейменування деяких українських музеїв, у сполученні з переформатуванням їхніх експозицій. В Ізмаїлі (Одеська область) Музей Суворова перейменовали на Ізмаїльський військово-історичний музей [17]. У Кропивницькому перейменовали Кіровоградський обласний краєзнавчий музей на Центральноукраїнський, а одну з його філій — Історико-архітектурний заповідник родини Раєвських — на «Історико-архітектурний заповідник «Свято-Хрестовоздвиженська церква», з огляду на те, що відома у XIX ст. родина Раєвських була російською дворянською родиною [18].

Мав змінити назву та значну частину експозиції Літературно-меморіальний музей О.С. Пушкіна в Одесі. Тепер музей, присвячений російському класикові, розташований у будинку, у якому він зупинявся у 1823 р. (тоді там був готель), діятиме під назвою «Будинок-музей Шарля Сікара» (ім'я його тогочасного власника), і представлятиме іноземних письменників, які відвідували Одесу або писали про неї у своїх творах. Проте, залишиться у ньому й частина експозиції, присвячена О. Пушкіну, за словами завідувачки музею А. Нірші, дуже популярна серед відвідувачів [19]. Тут зауважимо, що історична будівля музею сильно постраждала під час російського удару по місту 31 січня 2025 р., а

Іл. 1. Демонтаж пам'ятника М. Ломоносову у Дніпрі, січень 2023 р. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/01/06/252209/>

Іл. 2. Пам'ятник О. Пушкіну в Одесі, закритий дерев'яними плитами, жовтень 2025 р. URL: <https://suspilne.media/odesa/1151702-pamatnik-puskinu-v-odesi-zakrili-derevanimi-plitami/>

її відновлення потребуватиме капітального ремонту [19]. Тому зараз перспективи роботи музею виглядають невизначеними.

Зазнав «дерусифікації» Кам'янський літературно-меморіальний музей О.С. Пушкіна та П.І. Чайковського у м. Кам'янка Черкаської області, перейменований у Меморіальний музей «Зелений будиночок». Обидва згадані видатні діячі російської культури свого часу відвідували це містечко. Сам будинок належав родині Давидових, один з представників якої, В.Л. Давидов, був учасником революційного «Південного товариства» («декабристом»), після провалу повстання у грудні 1825 р. опинився на каторзі та зрештою помер на засланні. Разом з тематикою, присвяченою життю та творчості російських класиків, діяльність «Південного товариства» також була важливою складовою експозиційної роботи цього музею [19]. Зараз оновлена експозиція перейменованого музею у Кам'янському розповідає

Іл. 3. Демонтаж напису радянського часу у Національному музеї історії України у Другій світовій війні, січень 2026 р.
URL: <https://suspilne.media/culture/1227459-muzej-vijni-prodovzue-dekolonizaciju-demontovano-rosijskomovni-napisi-zi-skulpturnoi-galerei/>

про українських діячів культури, проте музей також не відкинув й колишньої тематики, розповідь про яку можлива за бажанням відвідувачів. На території музею й зараз є пам'ятник російському поету. Невідомі обливали монумент червоною фарбою, згодом його обмотували целофаном, щоб захистити від таких акцій. Попри дозвіл на демонтаж, місцева міська рада поки що виступає проти цього [20].

Одним з фокусів діяльності з «декомунізації» та водночас й «деколонізації» української історичної пам'яті стала комеморація подій Другої світової війни, що очевидним чином вимагала участі музеїв у цьому процесі. Усунення радянської концепції «Великої Вітчизняної війни» — екзистенційної війни СРСР як першої у світі соціалістичної держави проти нацистської Німеччини як утілення найгіршого варіанту капіталістичного суспільства — залишало відкритим питання про український варіант комеморації надзвичайно важливих для цілої історії XX ст., трагічних та суперечливих подій світового конфлікту. Використання історії війни потужною пропагандистською машиною сучасного агресивного, шовіністичного російського режиму, через концепцію «виняткової заслуги» росіян у розгромі нацизму, для численних інформаційних та психологічних маніпуляцій, надавало цьому питанню додаткової гостроти та актуальності.

У рамках базового «національно-демократичного» варіанту української національної пам'яті, Друга світова з українського погляду поставала передусім смертельним змаганням двох злочинних тоталітарних режимів, а українці — жертвами обох. Націо-

нальний інтерес при цьому втілювала лише боротьба ОУН-УПА, які боролися з двома ворогами. Проте, крім очевидного спрощення історичних реалій, така концепція залишала українцям, що воювали (вочевидь, не маючи вибору) у лавах Червоної/Радянської армії, лише роль інструменту, жертви режиму, залишаючи їхню історію поза межами позитивної частини національного наративу війни. Певною мірою, ці люди й справді були жертвами тоталітарної системи, у якій життя та права окремої людини значили надзвичайно мало. З іншого боку, вона мимоволі виявляється сприятливою для російської пропаганди, що прагне викреслити українців з історії цієї перемоги.

Спробою скорегувати окреслений тут наратив та «вписати» українців у контекст боротьби з нацизмом можна вважати виставку «Наша Перемога», проведену Національним музеєм історії України у Другій світовій війні до 80-річчя переможного завершення війни з нацистською Німеччиною. Виставка представила участь українців у війні з нацизмом у військах країн антигітлерівської коаліції, передусім, тих 7,5 мільйонів, що воювали у лавах Червоної армії [21]. Її локацією стала колишня Алея містгероїв, на якій у грудні 2024 р. демонтували написи та символи радянського часу.

Рухаючись далі шляхом «деколонізації», у січні 2026 р. написи російською мовою демонтували й у скульптурній галереї музею (іл. 3). Коментуючи подію, генеральний директор музею Юрій Савчук заявив, що «за умов повномасштабної агресії неприпустимо залишати у публічному просторі написи, які ретранслюють наративи ворога та можуть слугувати обґрунтуванням російської агресії» [22]. У музеї також зазначили, що відмовляються від застарілих радянських інтерпретацій і формують український, критичний і сучасний погляд на події Другої світової. Вочевидь, кроком до цього була й згадана вище виставка. Загалом, формування у музеї критичного та сучасного погляду на Другу світову війну триває, його українські контури наразі виглядають не до кінця визначеними, а новий напис замість ліквідованого ще не з'явився.

Варто, зрештою, визнати об'єктивну складність такого завдання, зумовлену більш ніж амбівалентною роллю СРСР у Другій світовій війні. На тлі трансформації політичних вимірів її представлення у музейному просторі, важливо, що частиною сучас-

ної української музейної меморіалізації подій війни є репрезентація її гуманітарного виміру, страшно, глибоко трагічної людської сторони глобальної війни. Прикладом є виставка «Воєнне дитинство: досвіди Другої світової», спільний проєкт Музею воєнного дитинства та громадської організації «Після тиші», проведена у Львові у травні 2025 р. до 80-ї річниці її закінчення. В експозиції були репрезентовані десять особистих історій людей, що пережили Другу світову війну у дитинстві [23]. Організатори виставки наголосили на її значенні для самих тих людей, для яких можливість поділитися пережитим, навіть попри величезну відстань у часі від тих страшних подій, стала можливістю для емоційного відновлення. Цю «терапевтичну» грань виставкового проєкту підкреслювала в інтерв'ю її куратор Світлана Осипчук: «Для мене особисто дуже важливо, що ми як музей ще можемо змінити щось для цього покоління. Дати їм визнання і розуміння того, що їхнє дитинство під час війни було надзвичайно важким. Багато речей, про які ми дізналися, можливо, від своїх бабусь і дідусів, насправді не були нормальними. Хоча вони й розповідали про них як про щось буденне й усталене. Цією виставкою, зокрема, ми хочемо дати їм відчуття справедливості й визнання складнощів, через які пройшло це покоління» [23]. Андрій Учас, один з організаторів виставки, співзасновник ГО «Після тиші», відзначив ще один аспект проєкту — паралелі між комеморацією Другої світової та актуальним досвідом переживання українцями війни з Росією: «Значною мірою ми осмислюємо сучасну війну, спираючись на уявлення про Другу світову. Ми використовуємо ті самі слова і описуємо ті самі явища: бомбардування, евакуація, фільтрація, окупація, колаборація» [23].

Висновки. Тривала епоха розвитку більшої частини українських теренів під російською імперською владою зумовила тісне територіальне, персональне та інтелектуальне переплетення українського та російського елементів в українській культурі та історії. Водночас, сама новочасна «українськість» постала та стверджувалася у протиставленні до усього російського — мови, ментальності, політичної традиції та культури, у цьому подекуди мимоволі «віддзеркалюючи» образ свого супротивника.

Бажання скривджених не лише повернути собі права та свободу, але й здобути певний реванш щодо

гнобителів є суголосним із загальним людським почуттям справедливості, проте часом може призвести до крайнощів. Початок повномасштабного російського вторгнення в Україну спонукав українського законодавця до запровадження заходів, спрямованих на усунення з українського комеморативного простору усього, що можна було б розглядати як пропаганду російської імперської політики. В Україні у баченні перспективи «деколонізації/дерусифікації» українського музейного простору, як частини процесу «деколонізації» загалом, фактично виявили себе два відмінні підходи — прагнення вилючити з нього усе «російське», та розуміння «деколонізації» як ствердження у музейній репрезентації минулого засад плюралізму та інклюзивності, з очевидним поєднанням із адекватною мірою об'єктивності. На відміну від суто комеморативних маркерів суспільного простору — пам'ятників та топографічних назв, музеї мають своїм завданням не лише інтерпретацію, але й фіксацію складних реалій минулого, яким би воно не було. Повністю очищений від «зайвого», з погляду сьогодення, музей перестає бути оповідачем — ніколи не безстороннім, але чесним, — і стає агітатором та пропагандистом. Чітку межу між «своїм» та «чужим» часом неможливо провести. Вочевидь, подальші кроки деколонізації у музеях будуть залежати зокрема й від того, як громадяни України визначатимуть, що саме є українською національною культурною спадщиною. Але, обов'язково маючи власні симпатії та антипатії, любов та ненависть, музеї мають розповідати історію складну та часто суперечливу — бо лише така розповідь, апелюючи до засад гуманності, до найкращих рис людської природи, може бути чесною та справді людською історією.

1. Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики і деколонізацію топонімії». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>.
2. Гомілко О. Деколонізація української культури: політика воуц чи національне пробудження? *Філософська думка*. 2023. № 3. С. 49—58. URL: <https://doi.org/10.15407/fd2023.03.049>
3. Копієвська О. Культурна деколонізація бібліотечної справи в Україні. *Культурологічний альманах*. Вип. 1 (13). 2025. С. 472—479.
4. Рудь Т. *Дерусифікація свідомості. Українська нація міського простору*. URL: <https://zbruc.eu/node/111593> (дата звернення 20.04.2022).

5. Крижня М. *Авангардистка Олександра Екстер: українська чи російська амазонка*. URL: <https://suspilne.media/culture/360498-avangardistka-oleksandra-ekster-ukrainska-ci-rosijska-amazonka/> (дата звернення 18 січня 2023).
6. Мельничук Л. Деколонізація українського мистецтва та культурна дипломатія. *Український мистецтвознавчий дискурс*. Вип. 6. 2023.
7. *Деколонізація в українських музеях: теорія і практика*. URL: <https://ui.org.ua/sectors/projects/decolonization-in-ukrainian-museums/>
8. *Оптика деколонізації: як мають змінитися музеї книги*. URL: <https://chytomo.com/optyka-dekolonizatsii-iak-maiut-zminytsia-muzei-knyhy/> (дата звернення 05.04.2023).
9. Яремчук В. Ревізіоністська критика національної історії у сучасній Україні: методологічні прогалини. *Український історичний журнал*. 2020. № 5.
10. *На міжнародній конференції у Варшаві обговорили нові наративи та майбутнє українських музеїв*. URL: <https://history.rayon.in.ua/news/757829-na-mizhnarodniy-konferentsii-u-varshavi-obgovorili-noviparativi-ta-maybutne-ukrainskikh-muzeiv> (дата звернення 07 листопада 2024).
11. *Як жити з нашим минулим — як будувати наше майбутнє. 10 думок від українських музеїв про деколонізацію та їхню майбутню роботу*. URL: https://www.obmin.eu/download/10_Thoughts_from_Ukrainian_Museums_UKR.pdf
12. *Дерусифікація: київська влада перетворила музей Пушкіна на «Садибу на Кудрявці»*. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/society/derusifikaciya-kievskaya-v-last-prevratila-muzej-pushkina-v-usadbu-na-kudryavce-02032023-475320> (дата звернення 02 березня 2023).
13. Пешко К. *У Києві знесли найбільший пам'ятник Пушкіну. Що про це думають кияни?* URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c72mle7pvro> (дата звернення 15 листопада 2023 р.).
14. Калюжна С. *У Кам'янці на Черкащині пам'ятник Пушкіну облили червоною фарбою*. 9 грудня 2024 р. URL: <https://suspilne.media/cherkasy/898611-u-kamanci-na-cerkasini-pamatnik-puskinu-oblili-cervonou-farbou/>.
15. *В Одесі пам'ятник Пушкіну, який мали демонтувати, закрили дерев'яними плитами*. URL: <https://novynamia.com/2025/10/30/v-odesi-pamyatnyk-pushkinu-yakij-maly-demontuvaty-zakryly-derevyanymy-plytamy/> (дата звернення 10 жовтня 2025 р.).
16. Кіхтенко В. *Знесли 28 пам'ятників Пушкіну. Скільки пам'ятників «дерусифікували» в Україні — Мікульт*. URL: <https://www.village.com.ua/village/city/city-news/334655-znesli-28-pam-yatnikov-pushkinu-skilki-pam-yatnikov-derusifikuvali-v-ukrayini-minkult> 31 грудня 2022 р.
17. *Дерусифікація України: в Ізмаїлі перейменують проспект і музей Суворова*. URL: <https://sprotyv.info/news/derusifikacziya-ukraini-v-izmaili-perejmenuyut-prospekt-i-muzej-suvorova/> (дата звернення 13 травня 2022).
18. *На Кіровоградщині декомунізують два музеї*. URL: <https://persha.kr.ua/news/life/247751-na-kirovogradshhyni-dekomunizuyut-dva-muzei/> (дата звернення 26 квітня 2024).
19. Кузьміна А. *Реорганізація музеїв Пушкіна: переосмислення та повернення до свого*. URL: <https://chytomo.com/reorhanizatsiia-muzeiv-pushkina-pereosmyslennia-ta-povernennia-do-svoho/> (дата звернення 5 лютого 2025).
20. *Міська влада Кам'янки відмовилася демонтувати пам'ятник російському поету Олександру Пушкіну*. URL: <https://ildana.tv/post/miska-vlada-kam-yanki-vidmovilasya-demontuvati-pam-yatnik-rosiyskomu-poetu-oleksandru-pushkinu-video> (дата звернення 20 січня 2026).
21. Марків Н. *«Наша Перемога»: у київському музеї відкриють проєкт, що висвітлює український вимір Другої світової війни*. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/112180/> (дата звернення 8 травня 2025).
22. Горlach П. *Музей продовжує деколонізацію — демонтовано російськомовні написи зі скульптурної галереї*. URL: <https://suspilne.media/culture/1227459-muzej-vijni-prodovzue-dekolonizaciu-demontovano-rosijskomovni-napisi-zi-skulpturnoi-galerei/> (дата звернення 30 січня 2026).
23. *Виставка «Воєнне дитинство: досвіди Другої світової» відкрилася*. URL: <https://warchildhood.org/ua/2025/05/09/ww2-exhibition-opening/> (дата звернення 9 травня 2025).

REFERENCES

- Law of Ukraine «On the Condemnation and Prohibition of Propaganda of Russian Imperial Policy and the Decolonization of Toponymy»*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text> [in Ukrainian].
- Homilko, O. (2023). The Decolonization of Ukrainian Culture: Woke Politics or National Awakening? *Philosophical Thought*, 3, 49—58. Retrieved from: <https://doi.org/10.15407/fd2023.03.049> [in Ukrainian].
- Kopievska, O. (2025). Cultural Decolonization of Librarianship in Ukraine. *Cultural Studies Almanac*. (Issue 1 (13), pp. 472—479) [in Ukrainian].
- Rud, T. *Derussification of Consciousness. The Ukrainian Narrative of Urban Space*. Retrieved from: <https://zbruc.eu/node/111593> 04/20/2022 [in Ukrainian].
- Kryzhna, M. (2023, January 18). *Avant-garde Artist Alexandra Exter: Ukrainian or Russian Amazon*. Retrieved from: <https://suspilne.media/culture/360498-avangardistka-oleksandra-ekster-ukrainska-ci-rosijska-amazonka/> [in Ukrainian].
- Melnichuk, L. (2023). Decolonization of Ukrainian Art and Cultural Diplomacy. *Ukrainian Art History Discourse* (Issue 6) [in Ukrainian].

- Decolonization in Ukrainian Museums: Theory and Practice*. Retrieved from: <https://ui.org.ua/sectors/projects/decolonization-in-ukrainian-museums/> [in Ukrainian].
- The Lens of Decolonization: How Book Museums Must Change*. Retrieved from: <https://chytomo.com/optyka-dekolonizatsii-iak-maiut-zminyetsia-muzei-knyhy/04/05/2023> [in Ukrainian].
- Yaremchuk, V. (2020). Revisionist Criticism of National History in Contemporary Ukraine: Methodological Gaps. *Ukrainian Historical Journal*, 5 [in Ukrainian].
- New narratives and the future of Ukrainian museums were discussed at an international conference in Warsaw*. Retrieved from: <https://history.rayon.in.ua/news/7578> [in Ukrainian].
- How to Live with Our Past — How to Build Our Future. 10 Perspectives from Ukrainian Museums on Decolonization and Their Future Work*. Retrieved from: https://www.obmin.eu/download/10_Thoughts_from_Ukrainian_Museums_UKR.pdf [in Ukrainian].
- (2023, March 2). *Derussification: Kyiv authorities have transformed the Pushkin Museum into «The Estate on Kudryavka»*. Retrieved from: <https://www.dsnews.ua/ukr/society/derusifikaciya-kievskaya-vlast-prevratila-muzej-pushkina-v-usadbu-na-kudryavce-02032023-475320> [in Ukrainian].
- Peshko, K. (2023, November 15). *The largest monument to Pushkin was demolished in Kyiv. What do Kyiv residents think about this?* Retrieved from: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c72rnle7pvro> [in Ukrainian].
- Kalyuzhna, S. (2024, December 9). In Kamianets, Cherkasy Oblast, a monument to Pushkin was doused with red paint. Retrieved from: <https://suspilne.media/cherkasy/898611-u-kamanci-na-cerkasini-pamatnik-puskinu-oblili-cervonou-farbou/> [in Ukrainian].
- (2025, October 10). *In Odesa, a monument to Pushkin, which was supposed to be dismantled, was covered with wooden panels*. Retrieved from: <https://novynarnia.com/2025/10/30/v-odesi-pamyatnyk-pushkinu-yakyj-maly-demontuvaty-zakryly-derevyanymy-plytamy/> [in Ukrainian].
- Kikhtenko, V. (2022, December 31). *28 Pushkin monuments were demolished. How many monuments have been «derussified» in Ukraine — Minkult*. Retrieved from: <https://www.village.com.ua/village/city/city-news/334655-znesli-28-pam-yatnikiv-pushkinu-skilki-pam-yatnikiv-derusifikuvali-v-ukrayini-minkult> [in Ukrainian].
- (2022, May 13). *Derussification of Ukraine: Suworov Avenue and Museum to be renamed in Izmail*. Retrieved from: <https://sprotyv.info/news/derusifikaciya-ukraini-v-izmaili-perejmenuyut-prospekt-i-muzej-suvorova/> [in Ukrainian].
- (2024, April 26). *Two museums in the Kirovohrad region are being decommunized*. Retrieved from: <https://persha.kr.ua/news/life/247751-na-kirovogradshhyni-dekomunizuyut-dva-muzeji/> [in Ukrainian].
- Kuzmina, A. (2025, February 5). *The Reorganization of Pushkin Museums: Rethinking and Returning to Our Roots*. Retrieved from: <https://chytomo.com/reorhanizatsiia-muzeiv-pushkina-pereosmyslennia-ta-povernennia-do-svoho/> [in Ukrainian].
- (2026, January 20). *The city authorities of Kamianka refused to dismantle the monument to the Russian poet Alexander Pushkin*. Retrieved from: <https://ildana.tv/post/miska-vlada-kam-yanki-vidmovilasya-demontuvati-pam-yatnik-rosijskomu-poetu-oleksandru-pushkinu-video> [in Ukrainian].
- Markiv, N. (2025, May 8). «Our Victory»: A project highlighting the Ukrainian dimension of World War II will open at a Kyiv museum. Retrieved from: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/112180/> [in Ukrainian].
- Gorlach, P. (2026, January 30). *The museum continues its decolonization efforts — Russian-language inscriptions have been removed from the sculpture gallery*. Retrieved from: <https://suspilne.media/culture/1227459-muzej-vijni-prodovzue-dekolonizaciju-demontovano-rosijskomovni-napisi-zi-skulpturnoi-galerei/> [in Ukrainian].
- (2025, May 9). *The exhibition «Childhood in War: Experiences of World War II» has opened*. Retrieved from: <https://warchildhood.org/ua/2025/05/09/ww2-exhibition-opening/> [in Ukrainian].

Received: 20.05.2026

Accepted: 25.05.2026

Published: 23.09.2026